

अमुक्तिहेतुमाह कर्तृत्वादित्यादिना प्राकृतेन महदादितत्त्वकर्तृत्वेनायमपिकर्तायतोभवत्यतो नमुच्यत इत्यर्थः ॥ ७ ॥ प्रकृतीनां प्रजानां ॥ ८ ॥ बीजानां स्थावराणां गुणानां कामशमादीनां ॥ ९ ॥ नन्वेवं विधस्य कथं केवलत्वं स्यादत आह उपेक्षत्वादिति उपसमीपे स्थित्वा ईक्षते इत्युपेक्षः साक्षी न हि साक्ष्येण साक्षी विक्रियते घटे मालोक इवातः केवलत्वमस्य युज्यते यथोक्तं नर्ते स्याद्विक्रियादुःखी साक्षिताका विकारिणः धी विक्रिया सहस्राणां साक्ष्यतो ह मविक्रिय इति ननु साक्षित्वमस्तु मावाप्रतिकूलवेदनीयं दुःखं त्वपरिहार्यमित्याशङ्क्याह अनन्यत्वादिति नास्यन्योस्मादित्यनन्यस्तत्त्वात् दुःखादेः स्वरूपेणाप्यसत्त्वान्मात्मनितसंबंधः कदाचिदप्यस्तीत्यर्थः कुतस्तर्हि दुःखभानमत आह अभिमानादिति यदा हि पुत्रमात्मीयं मन्यते तदा तदुःखेन दुःखी भवति नान्यथा एवं धीतादात्म्यात् धीदुःखेनैवाप्यदुःखित्वं धीत्यागेतु केवलत्वं नित्यसिद्धमिति

कर्तृत्वाच्चापि सर्गाणां सर्गधर्मात्तथोच्यते ॥ कर्तृत्वाच्चापि योगानां योगधर्मात्तथोच्यते ॥ ७ ॥ कर्तृत्वात्प्रकृतीनां च तथा प्रकृतिधर्मिता ॥ ८ ॥ कर्तृत्वाच्चापि बीजानां बीजधर्मात्तथोच्यते ॥ गुणानां प्रसवत्वाच्च प्रलयत्वाच्चैव च ॥ ९ ॥ उपेक्षत्वादनन्यत्वादभिमानाच्च केवलं ॥ मन्यंते यतयः सिद्धा अध्यात्मज्ञागतज्वराः ॥ अनित्यं नित्यमव्यक्तं व्यक्तमेतद्विशुश्रुम ॥ १० ॥ अव्यक्तैकत्वमित्याहुर्नानात्वं पुरुषास्तथा ॥ सर्वभूतदयावंतः केवलं ज्ञानमास्थिताः ॥ ११ ॥ अन्यः स पुरुषोऽव्यक्तस्त्वध्रुवो ध्रुवसंज्ञकः ॥ यथामुंज इषीकाणां तथैव तद्विजायते ॥ १२ ॥ अन्यच्च मशकं विद्यादन्यच्चोदुंबरं तथा ॥ न चोदुंबरसंयोगैर्मशकस्तत्र लिप्यते ॥ १३ ॥ अन्यएव तथा मत्स्यस्तदन्यदुदकं स्मृतं ॥ न चोदकस्य स्पर्शनं मत्स्यो लिप्यति सर्वशः ॥ १४ ॥ अन्योऽप्यग्निरुखाप्यन्यानित्यमेव मवेहिभोः ॥ न चोपलिप्यते सोऽग्निरुखासंस्पर्शनेन वै ॥ १५ ॥ पुष्करं त्वन्यदेवात्र तथा न्यदुदकं स्मृतं ॥ न चोदकस्य स्पर्शनं न लिप्यते तत्र पुष्करं ॥ १६ ॥ एतेषां सहवासं च निवासं चैव नित्यशः ॥ आथातथ्ये न पश्यंति न नित्यं प्राकृता जनाः ॥ १७ ॥ ये त्वन्यथैव पश्यंति न सम्यक्तेषु दर्शनं ॥ ते व्यक्तं निरयं घोरं प्रविशंति पुनः पुनः ॥ १८ ॥ सांख्यदर्शनमेतत्तेपरिसंख्यानमुत्तमं ॥ एवं हि परिसंख्यायसांख्याः केवलतांगताः ॥ १९ ॥

एतेन अस्तित्वकेवलत्वविनाभावानामाक्षेपः परित्यक्तो ज्ञेयः अनित्यमिति अनित्यं परिणामि अव्यक्तं कारणं व्यक्तं कार्यमिति ॥ १० ॥ तत्र मतांतरमाह अव्यक्तस्य एकत्वं पुरुषाः षष्ठ्यर्थे प्रथमा पुरुषाणां नानात्वमिति आहुर्निरीश्वरसांख्याः तान्विशिनष्टि सर्वैर्यथैव ॥ ११ ॥ पुं प्रकृत्योर्भेदमनेकदृष्टांतपूर्वकमाह अन्यइत्यादिना अव्यक्त इतिच्छेदः इषीकाणां बासो यथामुंज एवं पुंसो बाह्या अव्यक्ताद्या इत्यर्थः श्रुतिश्च अंगुष्ठमात्रः पुरुषोऽंतरात्मा सदा जनामांस्तद्वये सन्निविष्टः तं स्वाच्छरीरात्प्रवृहे मुंजादिव इषीकां धैर्येण तं विधाच्छुक्रममृतमिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ उरवान्मत्स्यात्र विशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥